

פרשת תצוה

מה בין 'אבני השוהם' ו'אבני המילואים'?

כה, יב על-שתי כתפיו לזכרון
כה, כט לזכרון לפני-ה' תמיד

פרשת תצוה, לעומת פרשת תרומה, עוסקת בעיקר בסוגית בגדי כהונה של הכהן הגדול (שמונה) ושל כהן הדיוט (ארבעה). במסגרת זאת אנו לומדים, בין היתר, על שתי מערכות אבנים טובות שהיו בכתפות האפוד של הכהן הגדול מחד גיסא (ואלה היו שתי אבנים), ובחושן המשפט על לבו (שתיים עשרה אבנים) מאידך גיסא. ומענין לציין כי דוקא בריש פרשת תרומה (העוסקת במשכן וכליו) מצינו (שמות כה, ה) איזכור של "אבני-שהם ואבני מלאים", תוך כדי ציון יעודן ("לאָפֵד וְלַחֲשׂוֹן"). ורש"י העיר את תשומת לבנו לכך שהמקרא נדרש על משקל א-ב: א-ב, דהיינו 'אבני שהם לאפוד ואבני מילואים לחושן'.

ומדברי הספורנו יוצא שאין ההבדל ביניהם מתבטא רק במספר (שתיים לעומת שתיים עשרה), ובמילא בצורת כתיבת שמות השבטים הן על אלה והן על אלה, אלא בעצם פעלם למענם של כלל ישראל. הנה באבני שהם שבכתפות כתוב שהן "על-שתי כתפיו לזכרון" (כה, יב), ומפרש הספורנו: להשיג רחמים על ישראל בזכותם [של השבטים ששמותיהם חרוטים על אבני האפוד], עכ"ל.

שמות השבטים על אבני שהם נועדו להזכיר את ישראל לפני הקב"ה שיזכו לרחמים ממנו. ואמנם גם לזכות אצל הקב"ה ברחמים (כלומר, לפני משורת הדין) צריך שתהיה זאת בזכות, כי יש זכות המספיקה להשיג את המבוקש במידת הרחמים, ויש זכות גדולה יותר המספיקה להשיג את המבוקש אף במידת הדין. דינו של הקב"ה איננו הפקר, יש דין ויש דין, אלא שכמות הזכויות הנדרשת כדי לזכות ברחמים היא כמובן פחותה מזו הנדרשת כדי לזכות בדין. לכן כאשר מדובר (להלן באותו פרק) על חריטת שמות בני

ישראל על שתיים עשרה האבנים שבחושן המשפט, מפרש הספורנו (פסוק כט ד"ה לזכרון לפני ה' תמיד):

שיזכור ה' את זכותם [של השבטים]. עד כאן כמו בפסוק יב בענין אבני השם שבכתפות] ויפקד את בניהם [זהו החידוש של "תמיד" שבפסוקנו] לשלום בזכותם [כלומר, זכות ישראל המתעוררת עקב אבני המילואים שבחושן לעומת האבנים שבכתפות, פועלת לא רק לטובת האבות, אלא אף לטובת בניהם, וכל כך למה? משיב מיד הספורנו] (פסוק ל ד"ה משפט בני ישראל על לבו): שיתפלל עליהם שיזכו במשפט [כי כאשר כמות הזכויות מצדיקה אותם אף בדין, היא מועילה אף לבניהם].

הרי שאפשר לזכות בדין, ואפשר לזכות בלפנים משורת הדין. יתכן שזכויותיו של האדם יספיקו רק לזכות אותו בדין, בעוד בניו ייהנו מזכויותיו רק ברמה של לפנים משורת הדין. וכך מפרש הספורנו (בראשית ו, ח ד"ה ונח מצא חן):

להציל גם בניו ובנותיו [קשה בודאי לספורנו הסתירה שבין "מָצָא חֵן", כלומר מלשון 'חנם', דהיינו לפנים משורת הדין, ובין הפסוק הבא ריש פרשת נח "נח איש צַדִּיק", כלומר שצדק בדינו! תשובתו היא אפוא, שהצלתו הוא היתה בדין ("צַדִּיק" = צדק בדינו) בעוד מה ש"מָצָא חֵן" לפנים משורת הדין היתה הצלת בני משפחתו. ואין כאן המקום לדון מי הן "בנותיו" עיין בפירושו לספורנו שם] לא מפני שהיה ראוי לכך [שהרי יתכן ושורת הדין מחייבת שלא יסבול נח את כאב השכול] אבל (=אלא) על צד החנינה ["מָצָא חֵן"] זכהו האל יתברך לזה... עכ"ל. (ועיין שם בהמשך לשונו יסודות איתנים בהשקפה של תורה, כי אכמ"ל).

הרי, לדעת הספורנו, שתי קבוצות האבנים (שתיים על שתי הכתפות מחד גיסא ושתיים עשרה בחושן המשפט על ליבו מאידך גיסא) נועדו לשתי מטרות שונות זו מזו. זכות האבות אשר שמותיהם חרוטים על שתי אבני הכתפות מועילה להשיג רחמים, בעוד אותם השמות החרוטים על שתיים עשרה האבנים שבחושן נועדו להצדיק את ישראל בדין. לפי זה מובנים דברי הספורנו לעיל, ש'האבנים אשר על לבו הם במילואותם' (שם לט, יג "מוֹסֶבֶת מְשֻׁבָּצֵת זָהָב בְּמִלְאָתָם"), בעוד דין "בְּמִלְאָתָם" לא כתוב אצל אבני הכתפות (שם, שם "מִסֶּבֶת מְשֻׁבָּצֵת זָהָב", וכן שם כח, יב). מושג "בְּמִלְאָתָם" מציין את הדיוק הנמרץ, והוא איפיונו של משפט ('יקוב הדין את ההר'). לעומת זאת, איפיונו של רחמים הוא

הגמישות ואי הקביעה המדויקת, ולכן אין זכר לדין זה של "בְּמִלְאָתָם" אצל אבני הכתפות, לא בפרשת הציווי (תצוה) ולא בפרשת הביצוע (פקודי). הסבר זה תואם להפליא את שיטת רש"י, ריש פרשת תרומה (כה, ז) המפרש (ד"ה מילואים): "על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא, ונותנין האבן שם למלאות את הגומא, קרויים "אַבְנֵי מְלֵאִים". ולהלן (ד"ה לאפור ולחושן): אבני השוהם לאפור, ואבני מילואים לחשן, עכ"ל. הרי שסימן ההיכר של אבני החושן הוא "מְלֵאִים" "בְּמִלְאָתָם", כלומר, הדיוק, שהוא סימן ההיכר של דין (לעומת רחמים).

בהבנה זאת ובאבחנה זאת של הספורנו בין שתי קבוצות האבנים (על הכתפות ועל חשן המשפט שעל לבו) מתורצת קושית הרמב"ן על אתר (שמות כה, ז ד"ה אבני שוהם ואבני מילואים לאפור ולחושן: ... שאין זה נכון לקרוא אותם עתה "אַבְנֵי מְלֵאִים" על שם שעתיד עוד לצוות למלאות בהם הגומא שיעשו להם, ועוד כי אבני השוהם היו מוסכות משבצות זהב ולא קרא אותם "מְלֵאִים"). כי היא הנותנת: מהות אבני החושן היא שהן "בְּמִלְאָתָם", ואין זה דינן של "אבני השוהם" שנועדו לכתפות, ושדין "מְלֵאִים" אינו נוהג בהן. לשון אחרת: כשם ש"אַבְנֵי־שֶׁהֶם" הוא שם עצם פרטי, כך "אַבְנֵי מְלֵאִים" הוא שם עצם פרטי המגדיר את מהות האבנים האלה, ולא רק תיאור מצבן בחושן. המהות המיוחדת הזאת של "אַבְנֵי מְלֵאִים" או "בְּמִלְאָתָם" היא הדיוק (מילוי) המציין את מידת הדין — יקוב הדין את ההר. ומעין זה כתב המהר"ל ב'גור אריה' במענה לקושיות הרמב"ן:

ואין קשיא כל זה, דמה שלא נקראו אבני שוהם "מלואים", דלא היה הציווי שם שיהיו אבני השוהם ממלאות הגומות, ותהיה הגומא למידות האבן, שתהיה הגומא מליאה מן האבן ושלא יהיה בולט האבן ויוצא, ולא הקפיד באבני שוהם על דבר זה. ומה שהקשה אין נכון שיקראו על שם העתיד [המהר"ל השיב על אחרון ראשון ועל ראשון אחרון], אין זה קשיא, דנקרא כך כאן כדי להודיע שצריכין ליקח אבנים עבים עד שיהיו בהם למלאות הגומא. כמו שאמר גם כן "שֶׁמֶן לְמָאֵר", שיהיה ראוי למאור, דהיינו שמן זית זך, הכי נמי "אַבְנֵי מְלֵאִים" היינו יהיו ראויים למלאות, עכ"ל.

אולם לא רק בפרשנות קא עסקינן, כי כשיטת הספורנו והמהר"ל פוסק הרמב"ם (פרק ט מהלכות כלי המקדש), כאשר על אבני החושן הוא כותב 'כל אבן מהן מרובע ומשוקע בבית של זהב שמקיפו מלמטה ומארבע רוחותיו'. בעוד על אבני הכתפות הוא כותב 'אבן שוהם מרובע ומשוקע בכית של זהב', ולא הוסיף 'שמקיפו וכו'. הרי שדברי הספורנו והמהר"ל בפשוטו של מקרא עולים בקנה אחד עם פסק ההלכה.

הנה בסוגיא זאת חברו יחד שלושת המרכיבים של לימוד תורה, הרי הם הלכה, מחשבה ופרשנות. הרי הסימפוניה של שלשה. ועיין בזה בהרחבה בספרנו 'מבוא ללימוד תורה, עמודים 15 עד 26.